

KAJTÁR ISTVÁN

A magyar városok jogtörténeti értékeiről

1. Az önkormányzatok az európai jogtörténet karakterisztikus jelenségei, különösen igaz ez egyik legkifejlettebb variánsukra, a városi autonómiákra. Leonardo Benevolo megállapítását idézve: „Az európai városok együtt születtek Európával, és bizonyos értelemben általuk született meg Európa. Ha Európa, mint önálló történelmi egység létezik, az talán leginkább a városoknak köszönhető.”¹ A hazai jogtörténészek² sorában Ruszoly József pályafutása során kiemelten vizsgálta a városjog és városigazgatás történetét.³

A városok, mint a tradicionális⁴ és a modern közjog szereplői⁵, jogi kultúrtörténeti szempontból is figyelemreméltóak: értékeket⁶ hordoznak és kiterjedt jelkép(szimbólum)rendszerük⁷ alakult ki. Az autonómia mindenképpen központi helyet foglalt el a

¹ BENEVOLO, Leonardo: *A város Európa történetében*. Atlantisz Könyvkiadó. Budapest, 1994. 11. p. Vö: MUMFORD, Lewis: *A város a történelemben. Létrejötté, változásai és jövőjének kilátásai*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.; KAJTÁR István: *Az európai városjog fejlődése a feudalizmus idején és hatása a XIX. századi burzsoá városi jogra*. In: Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből. XVII., PTE Állam- és Jogtudományi Kar. Szerk.: Ádám Antal. Pécs, 1986. (KAJTÁR, 1986) 164–187. p.

² Az irodalom valóban könyvtárnyi. Az ivére nézve kezdetként szolgálhatna: WENZEL Gusztáv: *Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben*. In: Értékezesek a társadalmi tudományok köréből. IV. köt. IX. szám Budapest, A M.T. Akadémia Könyvkiadó Hivatala. 1878, az újabb publikációk közül szimbolikai karaktere miatt kiemeljük: VÖLGYESI Levente: *A városok hatalmi szimbolikája*. In: Jogtörténeti szemle 2007. Különszám: 104–107. p.

³ Európai szinten: *Európa jogtörténete*. Püski, Budapest, 1996. 42–46. p. *Európa alkotmánytörténete*. Püski, Budapest, 2005. számos fejezetében. A mikro szint, a szeretett Város, Szeged jogtörténetének tanulmányfüzére, évtizedek óta folyamatosan publikálva.

⁴ „Város pedig annyi, mint házaknak és utcáknak szükséges védfalakkal és erősségekkel körül vett, jó és tisztességes életre kiváltságok sokasága” III. 8. czím. 1. §. Verböczi István Hármaskönyve. Az MDXVII-ki eredeti kiadásra ügyelve magyarul kiadta a Magyar Tudományos Akadémia. Második kiadás. Pest, MDCCCLXIV. 336.o.; GRANASZTÓI György: *A középkori magyar város*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980.; BÁCSKAI Vera: *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris, Budapest, 2002.

⁵ CSIZMADIA Andor: *A magyar városi jog. Reformtörékvések a magyar városi közigazgatásban*. Győr-egyházmegyei Alap Könyvnyomdája. Kolozsvár, 1941.; NAGY Ferenc: *A magyar városi jog*. Kiadja a r.t. városok polgármestereinek országos egyesülete. Franklin Társaság. Budapest, 1912.

⁶ Vö: ÁDÁM Antal: *Értékek és értékemlétek*. In: Társadalmi Szemle. LII. évf. 1997/53–19. p.; ÁDÁM Antal: *Az alkotmányi értékek fejlődési irányairól*. In: Jura. 8. évf. 2002/15–20. p. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. „érték” címszava, 443. p. az alábbiakban adja meg a fogalmat: „Valaminek megbecsült volta. Valamely anyagban, tárgyban, eszközben az a jelleg, tulajdonság, hogy valamely szükségletet elégít ki, és az egyén vagy a társadalom részéről megbecsülésben részesül [...] Személyben, közösségben, emberi cselekvésben, alkotásban a társadalmi élet és a kultúra szempontjából becses, s ezért az egyéntől és a közösségtől nagyra tartott tulajdonság.”

⁷ A fogalom összetettségé miatt *A magyar nyelv értelmező szótára*. Harmadik kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 644–645. p. is többoldalú megközelítést alkalmaz. „Jelkép”: „Olyan tárgy vagy növény, állat, amely a hagyomány erejénél fogva, vagy a fogalom és a tárgy közt megállapítható hasonlóság, illetve egyéb

városok világában, és genezisében is történeti kategória. Figyelmet érdemel, hogy van szerző, aki az autonómia (privilegiumokkal biztosított) értékei kialakulásának korai szakaszát a városúri korszakban is felleli, mikor a városúr maga szerez kiváltságokat (nagyobbrészt székhely) városának. A polgári városi autonómia kiépülése, főként a kommuna-mozgalmakban, alanyváltozással is járhatott.⁸ Értékeket közvetített Európa felé, és az egyes régiókban, az újkori, kora-modern államok kiformalódásának egyik alapvető tényezője volt.⁹ A 19. században a német-osztrák térségben (Frh. Steinféle 1808-as városi rendtartás, és Stadion megalkotta 1849-es községi törvény) a jogalkotók stratégiai jelentőséget szántak a modern államiság kiépítésénél a korszerű, felszabadított városi önkormányzatoknak.¹⁰

Európában a városkategóriák hierarchikus rendet alkottak: a városállamokkal az élen, a birodalmi (szabad királyi) városokon, a tartományúri és a püspökvárosokon át, a földesúri mezővárosokig. A besorolásban elfoglalt hely a városi értékek és jelképek sajátos kiformalódását eredményezte. Példa erre a Serenissima Repubblica di Venezia, Velence állami rituáléja. A „Bucintoro”-t, a velencei dózse díszbarkáját évente egy esetben használták: „[...] áldozócsütörtökön, amikor is minden esztendőben megújítják Velence jelképes házasságát a tengerrel. A velencei pátriárka által megáldott gyűrűt a dózse a következő szavakkal dobta az Adriába: »Eljegyzünk téged, Adria, igazságos és örök uralmunk jelével.« A ceremónia minden valószínűség szerint a XII. század óta ismétlődik. Állami díszbarkák sora viselte a bucintoro nevet, ami »ökröt« jelent, s valószínűleg a legelső bárka orrfigurájának emlékét őrzi.”¹¹

A magyar városokat jelképezhette a Roland-szobor,¹² címerük, zászlójuk, pecsétjük, a város kulcsai, privilegium-szintek, statútumaik, városi jogkönyveik, a hivatali és a polgáresküik. A jogtörténeti architektúra terén¹³ pedig a tornyos-bástyás városfal és városkapu, a székesegyházuk, a Városháza. Karakterisztikusak a közgyűlési üléstermek és az ott elhangzó, jellegzetes önkormányzati retorikát képviselő szónoklatok, beszédek

kapcsolat alapján alkalmas valamely elvont fogalom megjelenítésére. Jelvény, mint valamely nemzetre, népre, társadalmi közösségre vagy politikai csoportosulásra utalás eszköze. Olyan írott, vagy nyomtatott, képszerű, vonalas ábra, rajz vagy betű, illetve betű csoport, amely egyezményesen jelöl valamely tárgyat vagy eljárást. Valamilyen elvont folyamatot kifejező mozdulat, cselekvés.”

⁸ Eckhard MÜLLER-MERTENS: *Bürgerlich-städtische Autonomie in der Feudalgesellschaft. Begriff und geschichtliche Bedeutung*. In: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1981. 3. 205–225. p.

⁹ KAJTÁR: 1986. 174–175. p. Elegendő utalni a rendészetre, a gazdaság és a kereskedelem, a pénzügyek szabályozására. Sajátos módon, az abszolutista államok ezért a hatásért a városi autonómia deformálásával, értékeinek megcsorbításával fizettek! Uo.: 175–179. p.

¹⁰ Vö: KAJTÁR István: *A burzsoá városi jog kialakulása Közép- és Kelet-Európában*. In: *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből*. XVIII. Kötet. PTE Állam- és Jogtudományi Kar. Szerk.: Ádám Antal. Pécs, 1987. 109–119. p. A 19. század végére rezignáltan konstatálható: a szabad község nem lett a szabad állam alapja! 115, 119. o.

¹¹ *Hajók enciklopédiája*. Főszerkesztő: GIBBONS, Tony. Alexandra, Pécs, 2001. 55. p.

¹² Ezek a történelmi Magyarországon, a Felvidéken találhatóak, így Pozsonyban és Bártfa városában.

¹³ Az értékek és a szimbólumok hierarchiáját jól ragadja meg német példára hivatkozva Mezey Barna: ”A szakirodalom számon tartja a városokban létesített legtipikusabb épületeket. Ezek [...] a német városi modell tekintve a templom és a városháza után a Mérlegház, az Éremház, a Gabonaház, a Posztóház, a Vámház, az Áruház, továbbá raktárak és Ispótlály(ok). [...] elképzelhetetlenek tartották a várost tömlöc és kinzókamra nélkül. MEZEY Barna: *A szegénység kezelésének rendészeti lehetőségei a középkorban*. In: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények X. Tanulmányok „A rendészet kultúrája – kulturált rendészet” című tudományos konferenciáról. Szerk. Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán. Kiadja a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. Pécs, 2009. 125. p.

és felszólalások.¹⁴ A politikai válságok idején a városháza tumultus színhelye is lehetett, ahogy erre az októberi diploma időszakában, 1861 januárjában a helyi sajtó így tudósított: "Az utcáról szünni nem akaró éljenvihar lepett meg, a terem ajtajai megnyílottak elül két polgár, mindennik nemzeti zászlóval s utánuk harsogó éljenzések közt roppant néptömeg tödült be [...]"¹⁵

A városok jelképei gyakorta összekapcsolódva táruznak az önkormányzat múltját faggató kutató elé – így volt ez Pécs sz. kir. törvényhatósági jogú városában, mintegy százkét esztendeje 1907 korajúniusában a Székház felavatásakor.¹⁶ A városháza, mint értékhordozó és egyben jelkép, tükröződik az önkormányzati retorika bemutatott fordulataiban.¹⁷

2. A pécsi Városháza létesítése beilleszkedett a magyar városi önkormányzati architektúra és infrastruktúra fejlődésének sodrába. A 17. század végi szerény, egyemeletes épületet követte az 1830-as évek elején emelt kétemeletes klasszicista Városháza, amelynek helyén 1907-re elkészült az eklektikus stílusú Székház.¹⁸ A századforduló, különösen a 20. század első évtizede a városházák építésének fejlődést, távlatot sugárzó, progresszív ideje volt. A városügy 1912-ben kiadott enciklopédikus évkönyve¹⁹ szerint legalább kéttucatnyi (törvényhatósági jogú, illetve rendezett tanácsú) város vette fel tervei közé új városház létesítését, esetleg befejezését, illetve határozta el annak kibővítését. Nyilvánvaló, az eddigi városházák szűknek bizonyultak, vagy nem reprezentálták méltóan az adott város autonómiáját! Ez a mindenképpen jogos érvelés városaink városháza-megújításánál mindig jelen volt.²⁰

3. Az új pécsi városi székház felavatására díszközgyűlésen került sor 1907. június 5-én 10 órától. Az ünnepségen tradicionális-protokolláris volt a meghívott vendégek jegyzőkönyvbe iktatott sora, és a napirend is. A kéttucatnyi, hagyományos protokoll szerint kiválasztott vendég és a 20. századi, (a szónokok által is megemlített) mondhatni modern délelőtti időpont dacára az ünnepség régóta kialakult rendet tükrözött: az egy-

¹⁴ KAJTÁR István: *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004. 50–52. p.; CSORBA Csaba: *A címer, mint az önkormányzat jelképe*. In: Comitatus 1995. november, 51–57. p.

¹⁵ Így került sor az 1848-as polgármester és tisztikar visszahelyezésére. Pécsi Lapok 1861. január 6., 10., 13. száma.

¹⁶ Tanulmányunk a Városháza, mint jelkép és érték, retorikai megjelenésére koncentrál. Természetesen a Székház, mint az épített környezet része, maga is roppant figyelemreméltó. Palkhoffer Mónika előadását emeljük ki, amelyet a 2007. június 5-i jubileumi közgyűlésen „Pécs város építészet az 1907-ben épült Városháza építésének időszakában” címmel tartott. Lásd további publikációit: *Magán és középítkezések a századfordulón Pécsen: 1888–1907*. PhD. disszertáció, Pécs, 2003.; *Pécs építészet a századfordulón, 1888–1907*. Pro Pannonia K. 2004. Pécs, 2004.

¹⁷ Vö. legújabban: VÁRSZEGI Zsófia Mária: *A főispáni beiktatások protokollja és retorikája Baranya vármegye példáján keresztül a XIX–XX. században*. In: PhD Tanulmányok 8. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája. Szerkesztő: Ádám Antal. Pécs, 2009. 561–600. p.

¹⁸ VÖRÖS Márton: *A Széchenyi-tér regénye*. 1963. Városi Tanács Művelődési Osztálya. Pécs, 1963. 98–139. p.

¹⁹ *A magyar városok statisztikai évkönyve*. I. évfolyam. Szerkesztette: Thirring Gusztáv. Budapest, 1912.

²⁰ Debrecenben, a 19. század közepén kijelentik: "A rozoga épületnek sem terjedelme, sem beosztása nem elégítheti ki már az ország egyik legnépesebb városának igényeit: dísztelensége, ütött-kopott állapotja sem illet Debrecen szabad királyi város rangjához." KAJTÁR István: *Architektúra a jogi kultúrtörténetben*. In: Jura 8. évf. 2002/2. 41. p.

házak képviselői után²¹ a haderő megjelent tisztjei,²² a megyei önkormányzat vezetői következtek,²³ külön figyelemre méltó a korábbi, nyugalmazott polgármester részvétele.²⁴ Jelen van az igazságszolgáltatás,²⁵ és a királyi (állami, dekoncentrált szervek) vezetése,²⁶ a főreáliskola igazgatója, s végül a Városháza megálmodója, Lang Adolf műépítész, valamint Károlyi és Schlauch kivitelező építési vállalkozók.

4. A Székházat felavató díszközgyűlés²⁷ sajátos ceremóniával zajlott:
 - a) szentmise a belvárosi, város kegyuraságával ellátott plébániatemplomban,
 - b) átvonulás a felavatandó székházba,
 - c) Erreth János főispáni köszöntő beszéde,²⁸
 - d) Nendtvich Andor polgármester felavató ünnepi beszéde,²⁹
 - e) közgyűlési határozat a Székház „felavatottnak kimondásáról”,³⁰
 - f) hódoló felirat intézése az Uralkodóhoz,³¹

²¹ A nagyprépost (választott püspök), az ágostai evangélikus hitközségi felügyelő, a református hitközségi gondnok és az izrealita hitközségi elnök.

²² Két ezredes és egy őrnagy.

²³ Alispán, árvaszéki elnök, tiszti főügyész.

²⁴ Majorossy Imre (1847–1927). Polgármester 1896–1906 között. A nemzeti ellenállás idején konfliktusba került a közgyűléssel és nyugalomba vonult, de városa érdemeit azért számon tartotta.

²⁵ Ítéltáblai elnök, királyi főügyész, törvényszéki elnökhelyettes.

²⁶ Pénzügyigazgató, királyi tanfelügyelő, posta- és táviró-igazgató, államépítési hivatal főnöke, kultúrformálók.

²⁷ Baranya Megyei Levéltár: Pécs thj. város közgyűlési jegyzőkönyve: 1907. 181., 182.sz.

²⁸ Erreth János ügyvéd (1845–1915), a város főispánja 1906–1910 között. NAGY Imre Gábor: *Baranya megye és Pécs város főispánjainak története a polgári korban (1848–1950)*. In: *Népek együttélése Dél-Pannoniában*. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Szerk.: Lengváni István – Vonyó József. Pécs, 2003. 276–277.o.

²⁹ Nendtvich Andor (1867–1951) polgármester 1906–1936 között. A beszéd részletezetten: KAJTÁR István: *Jogi kultúrtörténeti szövegek a tradíció és a modern határán*. In: *Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet*. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből. Szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009. 59–61. p.

³⁰ A polgármester felavató beszédét követő lelkes éljenzés és taps megszűnte után Erreth János főispán a közgyűlés határozataként kijelentette:

„Pécs szab.kir. város köztörvényhatósági bizottsága a városi székházat ezek után felavatottnak mondja, s azt rendeltetésének átadja. Ezen határozat kijelentése kapcsán főispán azon kívánságának ad kifejezést, hogy ez a közgyűlési terem legyen csarnoka a hazára, városra, a polgárságra hárulandó boldogságnak, fénynek és dicsőségnak [...] Ne hoztassék abban soha olyan határozat, mely nem ezt a hármas célt szolgálja! Tisztviselőnek, törvényhatósági bizottsági tagnak, e hármas cél elérése érdekében egyaránt legyen jelszava: „semmi másért mint a közzért.” Ezen megnyitó határozatot a törvényhatósági bizottsági közgyűlés élénk helyesléssel kísérte s lelkes éljenzéssel fogadta.

³¹ A szöveget a város tanácsának előterjesztése egészíti ki (182/10.705/1907. kgy) „Tekintetes Közgyűlés! Koronás fejedelmünk iránti lojalitásunk s Hazánk igaz szeretete elengedhetetlen kötelességünké teszi, hogy megragadjunk minden alkalmat, a magyar állam jövőndő boldogulásának legbiztosabb alapját képező Király és Nemzet közötti áldásos egyetértésnek ápolására. Ezen okból azon tiszteletteljes előterjesztést hozzuk, hogy Felsőleges apostoli Királyunkhoz megkoronáztatásának negyvenedik évfordulója alkalmából, tökéletes ragaszkodásunkat, rajongó szeretetünket s alattvalói mély hódolatunkat tolmácsoló következő üdvözlő feliratnak intézését elrendelni méltóztatssék”:

Felsőleges Császár és apostoli Király! Legkegyelmesebb Urunk!

A magyar nemzetnek ősi erénye, királyához való törhetetlen ragaszkodás legszilárdabb talpköve a magyar államiságnak, melyből Felsőgedre is a hatalom fénykoronája árad. Amely napon államainkat szervező Szent Istvánnak koronáját nemzetünk Felsőged fennkölt fejére emelte, ez ősi erényünkbe helyezett bizalmának kijelentésével újraszületett szeretett Hazánk alkotmánya legerősebb biztosítékát elnyeré. Negyvenedik évfordulóját lehetünk szerencsések f. évi június hó 8-án ünnepelni ennek a dicső napnak, melyen Király és nemzet a Szent Korona jelképében együtt az Uralkodó hatalmának, a Haza üdvének s a magyar nép boldogulásának

g) díszpolgárok választása.³²

5. A főispáni és a polgármesteri ünnepi beszéd olyan sokoldalúan kapcsolja össze retorikai fordulataiban a városi önkormányzat értékeit, eszméit, látható jelképével, az új Székházzal, hogy ennek tömör közlése jogi kultúrtörténeti szempontból mindenképpen indokoltnak tűnik.

6. A főispáni ünnepi beszéd kiemelt elemei a következők:

„Ünnepet ülünk. Új székházunkat avatjuk fel és adjuk át rendeltetésének.

Ha ily esemény a magánéletben rendszerint ünneplésre szolgál alkalmul, hatványozott mérvben kell, hogy szolgáljon az középületnél, melynek rendeltetése nem az, hogy tulajdonosának édes otthonát képezze, hanem kell, hogy oly szentély legyen, melyre az egész közönség az áhítat egy nemével tekint, melybe bizalommal és tisztelettel lép, melyből igazainak védelmét várja és elnyeri. A város székháza nem lehet egyeseké! Arra előjoga nem lehet senkinek. Az tulajdona édes mindnyájunknak, az egész közönségnek. Innen kell kiáradnia a polgárok rangkülönbség nélküli egyetemére a szellemi és erkölcsi, művelődési és vagyoni előhaladást közvetve vagy közvetlenül árasztó intézmények létesítésének, fejlesztésének jórészben.”

[...] Új székházunk felavatásával az igazság eszméjének városunkban új szentélyt kell nyernie.”

[...] ez új székházunkban mindenkor félretéve minden mellétekintetet, egész működésünkben értelmünk egész erejét, szívünk minden érzelmeit laiba téve, a leglelküismertesebb gondozással kezelendjük hazánk és városunk ügyeit, egész polgárságunk érdekeit a jog, törvény és igazság követelményeinek szigorú betartásával.”

7. Természetes, hogy Nendtvich Andor beszédében még több a Székházzal összekapcsolható fordulat:

„Az új városi székház felavatása nem csak a mű monumentális jellegénél fogva, hanem ama nagy erkölcsi jelentőségénél fogva is, amely a mai ünnephez fűződik, emlékezetes mozzanatot képez a város történetében.

A városi székház nemcsak a fejlett városi élet különféle szükségleteit ellátó szervek, hivatalok elhelyezésére szolgáló intézmény, hanem egyszersmind nagy erkölcsi erők for-

biztosítására. Ismert Felsőged atyai jósága, uralkodói bölcsessége nemcsak hogy megvetette megingathatatlan alapját Hazánk szebb jövőjének, de mellőzhetlen példát nyújtott mindenkorra Utódainak arra nézve is, hogy Király és nemzet kölcsönös szeretete képezheti egyedüli kútforrását közös eszményképünk a szeretett Haza boldogulásának. Hálatalt szívvel tekintünk vissza a negyven esztendőre rajongó szeretettel vagyunk Felsőged iránt és feltétlen bizalommal nézünk jövőnk felé, a Mindenhatóhoz intézve imánkat, hogy legszeretettebb Királyunk, császári és Apostoli Királyi Felsőgedet felséges Háza és édes Hazánk dicsőségére az emberi kor legvégsőbb határáig éltesse.

Kik egyébiránt alattvalói mély hódolattal maradtunk Felsőged Császári és Apostoli Királyunk Legkegyelmesebb Urunknak Pécs szabad királyi város köztörvényhatósági bizottságának 1907. évi június 5-én tartott közgyűléséből hűséges alattvalói.

Pécs sz. kir. város Közönsége nevében

Nendtvich Andor sk.

Polgármester³

³² A 183/14.265/1907. kgy.sz. aktív politikusoknak adományozott díszpolgári címet: Wekerle Sándor miniszterelnöknek, négy miniszternek (gróf Andrássy Gyula belügyminiszter, gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter, Darányi Ignác földművelési miniszter, Kossuth Ferenc kereskedelmi minisztereknek) és Szerényi József kereskedelmi minisztériumi államtitkárnak.

rása, foglalata is: szimbóluma a népfenségnek, a népakaratnak, megtestesülése a polgári szellemnek, a polgári érzéknek, fellegvéra a városi önkormányzatnak, a komoly, törekvő munkának szentélye, amelyre minden polgárnak jogosult önérzettel, büszkeséggel, hittel és reménnyel kell tekintenie.

Ily fontos erkölcsi jelentőség fűződvén a városi székház fogalmához mindenütt, a hól igazi polgárisult szellem uralkodik csak természetes, hogy annak felavatása a polgárság igaz ünnepe.

A mai ünnep az ujjá születés ünnepe. A régi székház [...] már évtizedek előtt szüknek bizonyul [...] Szükségképen felmerült egy új városi székház építésének eszméje [...]

A régi székháznak tehát áldozatul kellett esnie egy előre törekvő kor fejlettebb követelményeinek. De mint a város léte folytonosságának, örök életének jelképezője, nem semmisülhetett meg végképen – a mondaszerű Főnix madárként született újjá, épült fel újból, most ujjászülve, szebben méltóságteljesebben, a haladás vágyától duzzadtan áll ismét előttünk, hogy színhelyévé váljon a modernebb haladás munkájának.

Az újjászületés e gondolata hasson át bennünket is, kik a város jövő fejlődésének irányítására vagyunk hivatva.

Ez az ünnepi momentum ösztönözzön bennünket arra, hogy frissebb vért, a modern haladás iránti érzéket, fejlettebb közszellemet vigyünk be a munka ez új templomába, hogy összhangot teremtsünk a külső keret és a belső tartalom között [...]

Amint hogy ez az új székház is a régiék helyén, mondhatni annak alapján nyugszik, úgy nekünk is ragaszkodnunk kell azokhoz az ősi hagyományokhoz, amelyeknek városunk létét, jelen nagyságát köszönheti. [...]

Büszkeséggel tekinthet a város közönsége ezen új alkotására, mely méltó koronáját képezi a legutóbbi évtizedek alatt alkotott nagy műveknek és közintézményeknek [...]

A törvényhatósági közgyűlés áldozatkészsége emelte a munka e díszes csarnokát és én kedves kötelességet teljesíték, amikor a tisztikar hálás köszönetét tolmácsolom ez áldozatkészségért, amellyel lehetővé tette, hogy a tisztikar kényelmes, egészséges, a technika modern vívmányaival felszerelt helyiségekben végezheti immár a város javát, üdvét célzó munkásságát, fogadja a tek. közgyűlés viszonzásúl azt az ünnepélyes kijelentésem, hogy e körülmény csak fokozni fogja a tisztikar városára iránti hűségét, ambícióját és odaadó buzgalját.

És most adjuk át e termet is magasztos hivatásának! Szálljon fohászuk a Mindenség Nagy Alkotójához. Áldja meg e művet az Ő végtelen Jóságával!

Világosítsa meg elménket, hogy mindig bölcsen és okosan határozhassunk, élesítse meg szemünket, hogy a nemeset, a jót és üdvöset mindig megláthassuk, és városunk javára fordíthassuk!

Legyen e terem az igazi hazafiságnak, a polgári egyetértésnek, összetartásnak és áldozatkészségnek, az áldásos önzetlen munkának, megfontolt haladásnak otthona, szent csarnoka!

És ti büszke falak, amelyek századokon át nemzedékeket fogtok látni, feltűnni és nemzedékeket letűnni, legyetek tanúi e város előrehaladásának és zavartalan, békés fejlődésének, lássatok ti mindenkor magatok körül boldog és meglegedett polgárságot!”

8. Pécs városa ezen az 1907. évi június 5-i napon joggal ünnepelte önkormányzati-ságának egyik büszke jelképét, új székházát, az autonómia központját jelentő Városházát. A dualista közjog törvényi keretei között az önkormányzatiság, a lokális hatalomgyakorlás lehetőségét jelentette, saját szervezettel és tisztviselőkkel, saját szabályalko-

tással, saját vagyonon alapulva. Ennek demonstrálására az alábbi, 9–11. pont alatti, tömör megállapítások szolgálhatnak:³³

9. A városban élők természetesen nemcsak büszkeséggel tekintettek a Városháza méltóságteljes épületére, hanem mindennapi ügyeikben gyakorta kellett előszobáznuk is az ott elhelyezett hivatalokban. A városi bürokrácia³⁴fokozatosan bővült, a gyártott ügyiratok száma egyre duzzadt.

1909-ben az alábbi hivatali szervezet tette próbára az ügyfél idejét, és eligazodási képességeit:

törvényhatósági bizottság	városi tanács
közigazgatási bizottság	polgármesteri hivatal
iskolaszéki bizottság	jegyzői hivatal
ipartanonc-iskolai bizottság	számvevőszéki hivatal
városi felsőkereskedelmi isk. biz.	pénztár
városi zeneiskola bizottság	városi adóhivatal
városi gazdasági választmány	javadalmi hivatal
kórházi szakbizottság	mértékhiteljesítési hivatal
színügyi választmány	iktatóhivatal és levéltár
színügyi albizottság	kiadóhivatal
az albizottságokról és az <i>ad hoc</i>	árvaszéki hivatal
bizottságokról nem is beszélve	katonai és illetőségi
	ügyosztály
	katonaszállásolási hivatal
1908-ban a város 304 alkalmazottja közül	egészségügyi hivatal
	gazdasági hivatal
155 a közigazgatásban állt	erdészeti hivatal
	községi bíróság
a közönség rendelkezésére.	rendőrfőkapitányi hivatal
	tűzoltóság
	bejelentő hivatal
	anyakönyvi hivatal

10. A város szabályrendelet-alkotási joga európai mércével mérve is igen kiterjedt volt. Az önkormányzati szervezet sokrétű strukturális és funkcionális meghatározásán túl, a városi polgárok mindennapi életébe is jelentősen belenyúlt.³⁵

„Szabályrendelet készült a községi kötelékbe való felvételért járó díjakról, a lakás-bejelentésről, és az idegenekkel kapcsolatos rendészeti teendőkről. Ha a polgár házat épített, kéményét tisztíttatta, nem seperte le a telke előtt a járdát, vagy szemetelt az út-

³³ Az alábbiak kifejtése: KAJTÁR István: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Budapest, 1992.; KAJTÁR István: *Önkormányzati élet Pécsen (1848–1918)*. In: Baranya III. évfolyam, 1990/2. 61–74. p.

³⁴ NAGY Imre Gábor: *A közigazgatási tisztviselők a dualizmus korában, Pécsen*. In: Tóth G. P. (szerk.): *Struktúra és városkép. A polgári társadalom a dualizmus korában*. Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém, 2000. 251–262. p.

³⁵ LADIK Gusztáv: *A szabályrendeletek. Önkormányzati testületeink szabályrendelet-alkotási joga*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1912.

testen, szabályrendeletek előírásai vonatkoztak rá, és akkor is, ha háziúrként bérbe adta lakóhelyiségeit. Magatartása szabályrendelet hatálya alá esett, ha cselédet fogadott fel, szórakozni a színházba ment, vagy éppenséggel a bordélyba tért be. Dolgos hétköznapjait is statutumok előírásaihoz kellett igazítania, ha például bérkocsit, omnibuszt üzemeltetett, kávéházat, sörözőt, kocsmát tartott fenn, vagy mint kőművesmester legényeket alkalmazott. Ha mindennapi munkálkodását szőlejében pihente ki, a szőlőhegyrendtartás adta meg ennek jogi keretét. Ha megfáradva az élet fáradalmaitól elhalálozott, utolsó útjára a szabályrendelet előírásai szerint rendbetartott városi temetőbe kísérte a gyászoló család. A városi polgárt tehát a bölcsőtől a sírig kísérték az autonóm jogszabályok”³⁶

11. Az önkormányzati élet kiemelkedő alapját jelentette a város vagyona. Erre alapozva a pécsi önkormányzat képzett, a várost szolgáló tisztviselők, elsősorban jogászok vezetése mellett, a hatályos jogszabályok, ezen belül jelentős mértékben saját szabályai szerint eljárva élénk kommunális életet élt. Megállapíthatjuk, hogy ekkor Pécs gazdag város volt. 1900-ban 171 épület állott városi tulajdonban Pécs 8763 házából. A városnak 1908-ban 5297 kataszteri hold ingatlana volt, zöme erdő, s ez a város közigazgatási területének több mint 40 %-át tette ki. 1879 és 1908 között 13.197 000 korona értékű beruházást eszközölt – ennek 39 %-a saját erőforrásból, a többi kölcsönfelvétellel lett finanszírozva, ez az 1908-as tényleges költségvetési kiadások majdnem 5,4-szerese volt. A város vagyona 1908-ban 23 millió koronára rúgott, 36 %-os megterheléssel. Az 1905-ös költségvetési kiadások 1,86 millió koronát tettek ki. Jelentős fejlődés volt ez: 1847–48-ban 54 ezer forint volt a város költségvetésének tervezett kiadása. Ebben az időben a városi épületek száma alig 17-re tehető.³⁷

1912-ben törvény született a városok fejlesztéséről (1912:LVIII. tc.). Pécs is jelentős állami költségvetési kiegészítő forrásokhoz jutott, amelynek nagyobbrészt már az 1914–1915-ös évben kellett volna realizálódni. Ezek már köztudomásúan a nagy világegés keserves időszakának első éveit voltak. A modern magyar városi önkormányzatok első virágkora ezzel le is zárult – városunkban, Pécsen is.

12. Szükségesnek tarjuk végezetül érinteni a pécsi városi önkormányzat értékeinek és jelképeinek további sorsát a 20. században és a 21. század legelején!

A század közepén a pártállam tanácsrendszere felszámolta az önkormányzatokat, államosította vagyonukat, a városok a helyi hatalom szerveiből a központi akarat helyi szerveivé fokozódtak le.³⁸ A jelképhasználatot, a város zászló és címerhasználatát betiltották. A szocialista korszak végén, a hetvenes évektől alkothattak ugyan új címert és zászlót az önkormányzatok,³⁹ de ezek különösen heraldikailag voltak stílustalanok és abszurdak. Zömmel centrális, ideologikus szintről elvárt értékeket (ipar, mezőgazdaság, oktatás) tükröztek, a vörös csillag megjelenítésére szinte mindig sor került. A helyi tör-

³⁶ KAJTÁR: 1992. 128. p.

³⁷ KAJTÁR: 1992. 173–180. p.

³⁸ Vö: BEÉR János: *A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945–1960)*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1962. 81–170. p.

³⁹ Lásd az 1006/1974. (II. 22.) számú minisztertanácsi határozatot a helyi címer és zászló alkotásáról és használatáról, valamint a díszpolgári cím adományozásáról. Ez a jogszabály a spontán kezdeményezéseket a városi-községi jelképekkel összefüggésben, központilag egységesen megszabott mederbe kívánta terelni!

ténelmi múltra még tekintettel lehetnek, de a heraldika logikája, különösen a helyi címerek tradíciója alig jutott szóhoz!⁴⁰

13. Az 1990-es rendszerváltás felélesztette az önkormányzatokat, önálló szervezettel, helyi jogalkotással, saját vagyonnal és saját jelképekkel. Visszatértek a régi címerek és lobogók. A jogi architektúrában az értékek a folyamatosan restaurált római kori emlékekkel és a szabaddá tett városfallal⁴¹ ismét csak hosszú évszázadokra visszanyúló városi jelképeket képviselnek Pécsen. A történeti értékkövetésnek egyik példáját láttuk, amikor a polgári tradíciót sugárzó Városháza felavatásának századik évfordulóját konferencia ünnepelte 2007. június elején.

A pécsi városi autonómia megjelenítését nagymértékben előmozdítja, hogy városunk 2010-ben Európa Kulturális Fővárosa, valamint az, hogy múltjának több emléke felkerült a kulturális világörökség listájára. A város vezetése ismételten hitet tett az önkormányzatot is díszítő értékek megőrzése és gyarapítása mellett. Az utóbbi évek jellegzetessége, hogy díjak, városi kitüntetések ismerik el azokat a polgárokat, akik az előbbi célok érdekében munkálkodtak. Ezek jelképerejű módon mutatják meg Pécs értékpreferenciáit is.⁴²

ISTVÁN KAJTÁR

ÜBER DIE RECHTSHISTORISCHEN WERTE DER UNGARISCHEN STÄDTE

(Zusammenfassung)

Die Selbstverwaltungen stellen charakteristische Erscheinungen der europäischen Rechtsgeschichte dar, und das trifft besonders für eine der bestentwickelten Variante, nämlich die städtische Autonomie zu.

Die Städte, als Beteiligte des traditionellen und modernen öffentlichen Rechts, sind auch aus einem rechtskulturgeschichtlichen Gesichtspunkt bemerkenswert. Sie sind Träger von Werten und verfügen über ein breites System der Symbole. Ihre Werte waren die autonome Struktur, das eigene Personal, das oft bedeutende Vermögen der Selbstverwaltung und nicht zuletzt die eigene Normsetzung.

⁴⁰ *A magyar városok címerei*. Összeállította: CASTIGLIONE Endre. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975. forrásanyag, míg a heraldikai értékelés: BERTÉNYI Iván: *Magyar címertan*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 85–97. p.

⁴¹ A régészek az elmúlt hónapokban az egyik városkapu (a budai kapu) fundamentumát, és a védőfal részleteit tárták fel a Belvárosban. A budai kapu térbeli rekonstrukciója lehetséges, a másik három kapu megjelenítése régóta foglalkoztatja Pécs építészeit. A római kori és a középkori emlékek napvilágra kerülése mindig figyelmet kelt a mai polgárok körében is.

⁴² A legjelentősebbek: a díszpolgárság, a *Pro Civitate, Pro Communitate*, a Városháza emlékérem, a Millenniumi díj (2000). Specifikusak a szakmai kitüntetések: Pécs Város Közművelődési Díja, – Oktatási Díja, – Művészeti Díja, – Testnevelési és Sport Díja, – Műszaki Díja, – Szociális Díja, – Közszolgálati Díja, – Tudományos Díja, – Humanitárius Díja, – Kisebbségi Díja, – Közbiztonsági Díja, – Sajtódíja.

Unter den Symbolen der ungarischen Städte finden wir die Roland-Statue, ihr Wappen, ihre Fahnen, ihr Siegel, die Schlüssel der Stadt, ihren Privilegbrief, ihre Statuten, ihre städtischen Rechtsbücher und die Amts- und Bürgereide. Die Symbole auf dem Gebiet der rechtsgeschichtlichen Architektur waren die Stadtmauer mit ihren Türmen und Basteien, das Stadttor, die Kathedrale und das Rathaus. Ein Bindemittel bedeuteten das Selbstbewusstsein des Stadtbürgers und der eifrige und verpflichtete Dienst der Beamten.

Die Einweihung des neuen Hauptsitzes von Pécs am 5-ten Juni 1907 führte zu einer Reihe von rhetorischen Leistungen. Die Werte der städtischen Autonomie waren mit dem Jahr 1990 nach einer Pause von mehreren Jahrzehnten wieder auferstanden.